

did, millel on vähe ühist translitereeritavate eesti pikkade häälikutega. E. Elisto soovitab *ää* edasi anda *яа* abil, kuid *яэ* on siiski lähem *ää*-hääliku hääldamisele, eriti põhja-eesti murdes; pealegi valitseb teatav korrelatsioon *ää* = *яэ* ja *üü* = *юй* vahel, mida eelmistes reeglites ei olnud. Ka ei ole E. Elisto rahul *ee* märkimisega *ээ* abil, pidades paremaks endise juhise *eэ-d*, milline täheühend ei tahtnud kuidagi juurduda ja on nüüd kõrvale jäetud. Ta põhjendab oma ettepanekut sellega, et muidu kirjutatakse ühtemoodi *Leek* ja *Löök*, *Keeni* ja *Kööni*, *Mustvee* ja *Mustvöö*, *Tee* ja *Töö*, *Uhistee* ja *Uhistöö*, *Veer* ja *Vöör*. Ent uute reeglite järgi *ee* = *ээ*, *öö*-le vastab aga *ёё*; seega on eespool kõrvutatud nimedel ka vene keeles erinev kirjakuju: *Лээк* — *Лёэк*, *Кээни* — *Кёэни*, *Муствээ* — *Муствёэ*, *Тээ* — *Тёэ*, *Юхистээ* — *Юхистёэ*, *Вээр* — *Вёэр*.

E. Elisto üldhinnang translitereerimisreeglistikule on ilmselt subjektiivne. Juhisest olevat saanud mosaiikteos, kus „keerulisemad, vaieldavad küsimused on tihti silmanähtavalt halvasti lahendatud“; seejuures olevat reeglite tarvitaja täiesti ära unustatud. Viimase väite puhul peab arvustaja nähtavasti silmas eesti tarvitajaid; ta unustab aga, et eesti nimede vene keelde translitereerimise reeglite küsimus on kõigepealt vene keele küsimus, mispärast juhise koostamisel tuli eriti arvestada vene keele foneetikat ja seniseid transkribeerimistraditsioone, vähem aga eesti ja vene kirja pildi tähttähest vastavust. Endise reeglistiku autorina püüab sm. Elisto igal sammul mõista anda, et uus juhise pole eelmisest parem; seda arvamust ei ole aga rohkemal diskussioonikoosolekul küll keegi avaldanud. Käibelt kõrvaldatud reeglistik oli kahtlemata lihtsam, sest ta oli löödud laia laastust, uus seevastu on täielikum ning täpsem, selles on rohkem silmas peetud üksikjuhtumeid; muidugi on ta seetõttu keerukam. Teha aga siit järeldus, et „jääb järele nii keerukas aparatuur, mille elluminekuks mingit lootust ei ole“, on liialdus. Ja lõppeks ei nõuta kellelki reeglite pähetuupimist; korduval tarvitamisel jäävad nad iseenesest meelde, üksikjuhtumel saab aga tarvitaja trüki avaldatud juhise järel vaadata.

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1957.3/4.08>

KAHESILBILISE KOLMANDAVÄLTILISE NIMETAVAGA er-LÖPULISTE SÕNADE KÄÄNAMISEST

E. RAIET

Kahesilbilise kolmandavältelise nimetavaga *er-lõpuliste* (s. o. *number-* ja *korter-tüüpi*) sõnade käänamise küsimus pakub kahesugust huvi. Esiteks ei ole üksikute sõnade puhul päris selge kirjakeele normi küsimus, teiseks aga on selle rühma sõnade käänamise jälgimine üsna huvitav meie käänamissüsteemi arenemise seisukohalt.

Nagu teistel analoogilistel juhtumitel tuleb siingi selle rühma sõnade hulka arvata ka need pikemad võõrsõnad, millel pea- või ka kaasrõhk asetseb tagant lugedes teisel silbil, näit. *manööver*, *revolver*, *semester*, samuti ka *apteeker*, *salpeeter*. Sõnad, millel rõhk nimetavas asetseb tagant kolmandal silbil, käänduvad nagu *muuseum*, nii näit. *grenader*, *ohvitser*, *pullover*, *kinnaver*, *saduser*, *variser*, *presbüter*, *tikerber*. Et seda sõnade tüüpikuuluvuse vahet mitte ähmastada, on rõhk kirjakeeles fikseeritud teisele silbile ka sõnadel *kalender* ja *minister*, kuigi ühiskeeles kuuleme neid tihti hääldatavat rõhuga esimesel silbil. Erandiks jääb siiski tänapäeval käibelt juba kadunud *höllender* (om. *hollandri*).

Vaatleme allpool analüüsitava materjali rühmade kaupa, sõltuvalt lõpule *er* eelnevast häälikust. Esitatavad näited pärinevad suuremalt osalt Keele ja Kirjanduse Instituudi poolt väljaantud „Väikesest õigekeelsuse sõnaraamatust”, vähemal määral ettevalmistatava „Suure õigekeelsuse sõnaraamatu” käsikirjast. Juhul kui eri sõnaraamatud fikseerivad erisuguse normi, olen need erinevused esitanud.

Allgeme vaatlust *ver*-lõpulistest sõnadest.

ver: **vri** — *kahver, kiiver, kliiver, kohver, ohver, puhver, sahver, manöver, revolver.*

ver: **veri** — *ingver, brustver.*

ver-lõpulised sõnad kuuluvad seega *number*-tüüpi. Erandiks on *ingver* ja *brustver*, mis on konsonantide liigse kuhjumise ärahoidmiseks siirdunud *korter*-tüüpi.

ter: **tri** — *ahter, alabaster, aster, auster, diopter, eeter, elekter, ester, filister, filter, kaater, kilter, kliister, klooster, kondiiter, kraater, kutter* (EÖS-is *kutteri*) jne.

ter: **teri** — *arter, karter, korter, porter, parter, reporter, starter, sprinter, trahter, bakter, gangster, hamster, ulster, pointer, sfinkter, mister, setter, skvotter.*

Tervelt pooled viimase rühma sõnadest on sellised, kus *e* püsi põhjustajaks näib olevat eelmise silbi *r* (sõnade *arter* ja *parter* puhul muidugi ka varasemad kujud *arteer*: *arteeri, parterr*: *parterri*). Nagu teame, valitseb eesti murretes tugev tendents vältida *r*-i esinemist kahes kõrvuti asetsevas silbis (*kalidor* pro *koridor*, *kortel* pro *korter*, *lehter* v. *trehtel* < *sks. Trichter* jne.). Kirjakeeles on selle tendentsi mõju üksiksõnade kujule küll piiratud, avaldub aga, nagu siinkohal näeme, *number*- ja *korter*-tüüpi sõnade käänamise puhul üsna reljeefselt. Ta ei ole suutnud siiski hõlmata kõiki siia kuuluvaid sõnu: *kraater, märter, preester* ja *raster* käänduvad ikkagi nagu *number*, sõna *rabarber* kõigub tegelikus tarvituses aga kahe tüübi vahel (sõnaraamatud on ta seni asetanud *number*-tüüpi). Mõnedel sõnadel on seejuures tarvituse varemajal kõikunud. Nii esitab Wiedemanni sõnaraamat veel *trahter*: *trahtri* ja *korter*: *korteri* e. *kortri* (KKI murdekogude andmeil on *e*-kaoline käänamisviis neil sõnadel rahvakeeles siiski väga haruldane).

Raskem on juba leida teiste sellesse rühma kuuluvate sõnade *korter*-tüüpi siirdumise põhjust. Sõnade *sfinkter* ja *gangster* puhul võib selleks pidada hoidumist konsonantide kuhjumisest, samuti ka *hamster* (EÖS ja SÖS I siiski *hamstri*) ja *ulster* (ka EÖS-is on omastav *ulsteri*) puhul. Et aga seegi põhjus eriti kahe viimase sõna puhul ei saa olla mõõduandev, näitab umbes samasuguse häälikulise koostisega *polster*. Kuidas mitmed uuemad võõrsõnad siirduvad *korter*-tüüpi häälikuliselt lähedaste *number*-tüüpi sõnade olemasolust hoolimata, seda näitavad ka *setter* ja *skvotter* (mõlemad on antud *korter*-tüüpi kuuluvatena juba EÖS-is), vrdl. *kutter*, *latter*, *litter*, *mutter* ja *tsitter*, mis käänduvad nagu *number*. Sõna *bakter* (vrdl. *elekter*, *spekter*) puhul on kaasa mõjunud nähtavasti sõnad *bakteritsiid*, *bakteriaalne*, *bakterioloogia* jt.

ser: **sri** — *geiser* (EÖS ja Muuk *geiseri*), *keiser*, *mauser*, *müüser*.

ser: **seri** — *dispanser, kartser, ketser, pantser, pitser, sekser, buldooser.*

Selles rühmas on välja kujunenud üsna selge vahe: vokaal + **ser** annab omastavas **sri** (erandiks on *buldooser*, mille puhul võiksid kõne alla tulla paralleelvormid *buldooseri* e. *buldoosri*), konsonant + **ser** — **seri**. Selle eeskujul siis ka **tšer:** **tšeri** sõnades *dispetšer* ja *gletšer*.

per: **pri** — *amper, džemper, kamper, kipper, liiper, snepper, tapper.*

per: **peri** — *skreeper, trapper, tripper, ooper, snaiper, stopper.*

Sõnade *skreeper, trapper, tripper* puhul on kaasa mõjunud esimese silbi *r*, teistele on seletust raske leida.

Koos on otstarbekohane vaadelda *ner-* ja *ler-lõpulis*i sõnu.

ner: *nri* ja **ler:** *lri* — *teener; maaler, taaler.*

ner: *neri* ja **ler:** *leri* — *kelner, kooner, koosner, kärner, partner, treener, tsentner, tõlner; kantsler, kuller, maakler, propeller, seller* (EÕS-is II välde), *tisler, traaler, triller, supler, sprinkler.*

ner- ja *ler-lõpulis*ed sõnad käänduvad niisiis üldiselt nagu *korter.* e säilitamine seletub püüdega vältida suuremas osas murdeis ebaharilikke konsonantühendeid *lr* ja *nr*. Ka kirjakeeles sisekaolisse käänamistüüpi kuuluvate sõnade *teener, maaler* ja *taaler* puhul esineb murdeis kalduvust neist häälikuühendest hoiduda. Nii on näit. sõnast *maaler* kirjakeele normile vastavat kuju fikseeritud ainult Saaremaalt ja Lõuna-Eestist, mujal esineb *maaldri* või *maaleri*.

mer: *mri* — *haamer, käämer, päsmar, uhmer, vehmer.*

mer: *meri* esineb eelmise silbi *r-i* mõjul — *farmer, unformer.*

ker: *kri* — *aaker, apteeker, ekker, klinker, lähker, ooker, peeker, punker, spikker, šanker, tuuker, vanker, velsker.*

ker: *keri* — *spikker, praaker.*

Sõna *praaker* on prof. Ve s k i soovitanud käänata *number-tüüpi* eeskujul¹. See oleks ju mõeldav, ent sugugi mitte ainuvõimalik käänamisviis. Nagu eespool nägime, on püüd kahes kõrvuti asetsevas silbis *r-i* vältida kaugelt suurema osa siia kuuluvaist sõnadest viinud *korter-tüüpi*. Pole siiski eriliselt põhjust seda tarvitusele tulnud käänamisviisi veaks pidada. Pigemini võiks kaaluda sõna *spikker number-tüüpi* üleviimist. Ajalehed on muuseas seda käänamisviisi kasutanudki (näit. „Rahva Hääli” ja „Noorte Hääli” 1956, nr. 217, lk. 4).

ier: *ieri* — *konveier, leier, meier, seier, vaier.*

jer: *jeri* — *fojsterjer.*

fer: *fri* — *šiffer.*

ger: *gri* — *jääger, jünger, laager, neeger, santlaager, tiiger, viiger, šlaager.*

Nii EÕS kui ka Muuk fikseerivad küll *šlaageri*, ent siin on parem sõnu *laager* ja *šlaager* ühteviisi käänata ning rühma ainuke erand kaotada.

der: *dri* — *aader, eskaader, heeder, kaader, kalender, kateeder, kelder, leeder, liider, looder, mander, munder, mölder, oleander, palisander, puuder, reinlender, salamander, seeder, siiber, silinder, tander, tender, tilder, tooder, tünder, vooder, vöörmünder.*

der: *deri* esineb juhul, kui eelnevas silbis on *r* — *order* (EÕS veel *ordri*, Muuk *orderi* e. *ordri*), *reeder.*

ber: *bri* — *büber, kaliiber, kamber, klamber, naaber, november, number, oktoober, piiber, rabarber, september, siiber, toober, tsinnoober, tämber, ämber.*

ber: *beri* esineb eelneva silbi *r-i* mõjul sõnades *berber* ja *loorber*. Kirjanduses näeb tihti ka kuju *rabarberi*, mis tuleks sõnaraamatuisi lubatuks tunnistada. Lõpuks kuulub siia veel *oober*.

ber-, **der-** ja **ger-lõpulis**ed sõnad kuuluvad niisiis *number-tüüpi*, niivõrd kui neis esimeses silbis pole *r-i*. Isegi uuemad inglise keelest pärinevad vöorsõnad, millel muidu on suur kalduvus *korter-tüüpi* järgi käänduda, lisanduvad selles rühmas *number-tüüpi* (*liider: liidri, heeder: heedri* jt.).

Nagu nägime, käändub suurem hulk siin käsitletud sõnu nagu *number*. Erandlikult käänduvad nagu *korter* järgmised rühmad:

¹ Vt. „ENSV Teaduste Akadeemia Toimetised”, 1955, nr. 2, lk. 196.

1. **ier-, jer-, tšer-, konsonant + ser-**, 3 erandiga ka **ler-** ja **ner-**lõpulised sõnad,
2. sõnad, millede puhul *number*-tüübi järgi käänamise korral esineks *r* kahes kõrvuti asetsevas silbis (mõni erand) ja
3. muud raskesti hääldatavaid ühendeid andvad sõnad (*ingver* jt.).

Need rühmad on kaasa tõmmatud ka mitmed muud uuemad võõrsõnad, kus foneetilisi põhjusi on raske leida (*ooper, ooper, snaipeer, stopper* jt.).

Eesti käänamissüsteemi arenemist jälgides näeme, et viimaseil aastakümneil keelde tulnud sõnad lisanduvad eelkõige lihtsamatesse käänamistüüpidesse. Võõrsõnad ei allu enam laadivaheldusele ja käänduvad enamikus *i*-tüveliselt, uued *ur*-lõpulised tuletised ei käändu enam sisekaoliselt nagu *kangur*, vaid silpide arvust olenevalt kas nagu *album* või *muuseum* jne. Terve rida sõnaraamatute tüüpsõnastikes esitatud tüüpidest ei täiene enam olulisel määral uute sõnadega (nii näit. tüübid *padi, tühi, sõber, oder, teder, käsi, kaas, vars, uus* jt.). Teised tüübid täienevad küll omade uudistuletiste arvel, kuid ei tõmba kaasa võõrsõnu (tüübid *jõukas, liige* jt.). Lõpuks leidub ka tüüpe, kuhu lisandub võõrsõnu veel praegugi, ent mis ei suuda nüüd enam haarata kõiki keelde lisanduvaid vastavat tüüpi võõrsõnu. Nii on lugu ka *number*-tüübiga.

Nagu eespool nägime, on siin kujunenud terved rühmad sõnu, kus vahevokaal *e* jääb käänamisel püsima. See uus tendents toetub kõigepealt teatavatele foneetilistele teguritele, ent hiljem on hakanud mõju avaldama ka sel teel tekkinud *korter*-tüübi analoogia. Tänapäeval kasvab see tüüp üldiselt juba kiiremini kui *number*-tüüp. Noorema põlvkonna keeles kohtab vokaali väljalangemiseta käänamist seejuures küllalt rohkesti neiski sõnades, mis eespool esinesid *number*-tüübi all. Kõige tugevamini panevad *korter*-tüübi analoogilisele mõjustusele vastu *ber-*, *der-* ja *ger*-lõpulised sõnad, ent siingi leidub üks raskesti seletatav erand (*ooper*). Igal juhul on *korter*-tüüp juba niivõrd arvukas, et selle kaotamine ei saa tulla enam kõne allagi. Keelekorralduslikku reguleerimist tuleb nüüd juba toimetada mitte *number*-tüübi erandite võimaliku kaotamise teel, vaid silmas pidades eespool esitatud alltüüpe, samuti aga ka meie käänamissüsteemi arenemise üldsuunda.

JUHISED HIINA NIMEDE KIRJUTAMISEKS EESTI KEELES *

Hiina nimede kirjutamises valitseb meil palju ebajärjekindlust ja segasust. Tihti kirjutatakse sama nime mitut erinevat viisi. Juba paarkümmend aastat tagasi on tehtud katsed ühtlustada hiina nimede kirjutamist eesti keeles ja välja töötatud vastavad reeglid.¹ Omaaegne ebaühtlane transkriptsioon, mis tugines inglise transkriptsioonile, ei rahulda meid aga tänapäeval.

Arvestades vajadust ühtlustada hiina nimede kirjutamist eesti keeles, moodustas Emakeele Seltsi juhatus P. Nurmekunna ettepanekul komisjoni, kellele tehti ülesandeks välja töötada reeglid hiina nimede kirjutamiseks eesti keeles. Komisjoni koosseisu kuulusid: A. Kask (Emakeele Selts) — esimees, E. Nurm (Keele ja Kirjanduse Instituut) — esimehe asetäitja, P. Nurmekund (TRÜ orientalistika ring) ja E. Varep (TRÜ geograafia kateeder).

* Avaldatakse mõttevahetuse korras.

¹ Vt. Leo Leesment, Hiina- ja jaapanikeelsete sõnade transkriptsioonist. „Eesti Keel“ 1934, lk. 116—118.